

A Világháború Története. Szerkesztette: *Pilch Jenő*. Nagy 8°, 418 oldal. Számos színes- és feketenyomású képmelléklettel és térkép vázlattal. A Franklin Társulat kiadása. 1927. Ára 40 pengő.

A világtörténelem leghatalmasabb hadtörténelmi eseménye kétségkívül az 1914—18. évi világháború volt. Bizonyosság emellett az is, hogy a négy évig dúló háború olyan hatalmas irodalmat teremtett, amilyenre még sohase volt példa. Ez érthető, hiszen jóformán a világ összes népei résztvettek ebben a páratlan viaskodásban s így a világháborús munkák szerzői, méltán számíthattak kiterjedt olvasó táborra. A művelt magyar közönség mindezideig nem tudott megfelelőképpen tájékozódni a nagy háború eseményeiről, mivel nem szerezhette meg és nem olvashatta el az idegen nyelven megjelent műveket. A szerzők az összes megjelent világháborús művek forrásként való felhasználásával, rendkívül népszerű, könnyed modorban, egyetlen kötetbe foglalták mindazt, amit a művelt magyar közönségnek a világháborúról tudnia illik.

Ez a mű ilyenképpen hégagot pótol a magyar irodalomban, mert ez az első magyarnyelvű munka, mely a világháború történetét egész terjedelmében ismerteti s emellett olyan modorban van írva, hogy — mint egy érdekesítő regényt — mindenki elolvashatja és élvezheti.

A könyv külső alakja igen tetszetős és ennek következtében bármely könyvtárnak díszére válhat. Az I. Részt „A Világháború politikai előzményei” címmel Dr. Horváth Jenő írta. 1871-től kezdve minden mozzanatot felölelő, alapos tudással írja meg a világháború érlelődésének politikai történetét.

A II. Részt „A szárazföldi hadműveletek”-ről *Pilch Jenő* írta. Évek szerint sorolja fel a világháború hadieseményeit s vázlatok segítségével szemlélteti az egyes helyzeteket és a fontosabb hadműveleti eseményeket. Leírása a legcsekélyebb kételyt is kizáróan világos és érthető; az olvasó előtt tisztán peregnek le olvasás közben a véres harcok.

A III. Részt Trunkwalter Ödön írta „Hadiesemények a tengeren és a folyami háború” címmel.

A IV. Részt „A gazdasági háború”-t Dr. Ihrig Károly írta meg.

V. Rész: „A légiháború”, írta Udvary Jenő.

VI. Rész: „A háborús propaganda”, írta Dr. Lutter János.

VII. Rész: „A világháború harci eszközei”, írta Turcsányi Gyula.

VIII. Rész: „A világháború veszteségei”, írta *Pilch Jenő*.

IX. Rész: „A békeszerződések megalkotása“, írta Dr. Horváth Jenő.

Felsorolják ezután a világháború irodalmának legértékesebb termékeit. Ezek egész nagy könyvtárat tesznek ki. A Függelékben Dr. Horváth Jenő és Pilch Jenő szerkesztettek időrendi és vezérszavas kimutatásokat a diplomáciai szakítások s a hadüzemek időpontjairól, valamint a politikai előzményekről és a világháború politikai eseményeiről.

Reméljük, hogy ez a mű olyan népszerűségnek fog örvenni, amilyent alapossága és irodalmi értéke következtében méltán megérdemel.

A. E.

Báró Balás György: *Bem József*. 8°, 59 l. Budapest, 1927. Egyetemi Nyomda. Ára 1 pengő 20 fillér.

Bem halálának 77-ik évfordulója alkalmából, országos emlékünnepek voltak Magyar- és Lengyelországban egyaránt. Ez indította a szerzőt is, a múlt év vége felé kiadott füzetének megírására. Csak helyeselni tudjuk, hogy a nekünk olyan nagy szolgálatot tett „Bem apót“ időnkint visszaidézzük az utókor emlékezetébe, de egyúttal azt is szeretnők, hogy az, amit róla és az ő erdélyi hadjáratairól írnak, mindenképen megállja a kritikát. Helyes adatokra támaszkodjék s ne csupán a régi, elavult vagy hiányos, sokszor hamisan is valló kútfők szavait ismétlgesse. Ennek azonban a források alapos ismerete a legfőbb alapfeltétele.

A szerző — mint látjuk — vajmi csekély s nem is csupa elsőrangú kútfőt használt fel, teljesen mellőzve az újabb kutatások eredményeit. Így azután érthető, hogy a füzetbe bizony sok helyreigazításra szoruló hiba csúszott be. Kiragadunk közülök egynehányat:

A szerző a 9. lapon azt írja, hogy Bem „1810-ben, mint alhadnagy belép a Napoleon szervezte varsói hadapródiskolába, honnan 2 év múlva, mint hadnagy, a lovastűzérségnél nyer beosztást“. A valóság ezzel szemben az, hogy Bem — 1815 december 14-én kelt minősítő táblázata szerint¹ — egy évig a *hadmérnök csapatnál* volt alhadnagy s 1811 április 1-én helyezték át, mint hadnagyot, a 2. sz. könnyű tüzérezredbe, ahol már 1812 januárius 20-án főhadnaggyá lépett elő. Százados se 1817-ben, hanem 1819 november 5-én lett.²

A füzet 12. lapján azt olvassuk, hogy Bem 1848 december 15-én vette át az erdélyi hadsereg vezetését. A helyes dátum azonban december 9.³

Hibás az ugyanott közölt állomány is. A *hivatalos* kimutatásból ugyanis megállapítható, hogy a Bem vezetése alatt állott erdélyi mozgó haderő 12.542 emberre rúgott ugyan, ámde ebből csak 7665 fő esett a reguláris csapatokra. A többi hasznavehetetlen nemzetőrség volt.⁴

¹ *Nemz. Muz. levéltára*. Törzsanyag. Külföldi iratok.

² Kinevező okmánya u. o.

³ *Dobay* kormánybiztos jelentése. (*Orsz. Levéltár*: HT. 1849. D. 834.)

⁴ *Nemz. Muz. Itára*: Vörös Antal kéziratai. 791. sz.

A 21. oldalon olvasható leírás szerint, Puchner *legalább* 12.000 emberrel támadta meg Bemet Vízaknánál, 1849 februárius 4-én. Ez nyilvánvaló túlzás, mert az erdélyi osztrák hadtest akkor *legfeljebb* 9000 főből állott.

Nagyszeben és Brassó visszafoglalásánál egy szóval se említi a szerző, hogy mikor, miért és mekkora erővel vonultak be oda az oroszok; csak azt halljuk, hogy kitakarodtak az országból.

Puchner, mint az Pfersmann altábornagyhoz intézett leveléből kitűnik, március 10-én nem esti 8 órakor, hanem már hajnali 2 órakor vonult be Segesvárra.⁵

Nagyszebennél, (márc. 11.) az ellenség részéről, nem csak Skariatin orosz csapatai harcoltak, hanem Pfersmann osztrák különítménye is. Skariatin akkor még nem volt tábornok, hanem csak ezredes. Puchner pedig nem Szentágótán, hanem Ujegyházán értesült Nagyszeben elestéről.⁶

A medgyesi ütközetben nem vehetett részt körülbelül 10.000 osztrák, mert a cs. kir. hadtest már februárius 22-én 7452 főre zsugorodott össze, pótlást pedig azóta nem kapott.⁷

Az osztrák tábornokok nem hagyták cserben Nagyszeben elvesztése után csapataikat. Egyedül csak Puchner menekült Oláhországba. A hadtest parancsnokságát — még Ujegyházán — Kalliány tábornok vette át tőle. Ő vezette az osztrák csapatokat Brassóba s onnan ki Oláhországba. Nem említi a szerző a Brassó megszállását megelőző feketehalmi (márc. 19.) ütközetet, amelynek pedig mind Engelhardt orosz tábornok, mind Kalliány magatartására döntő befolyása volt.

Az a haderő, amelyet Bem április közepén a Bánátba vitt, nem 5000 főből, hanem $7\frac{1}{3}$ zászlóaljából, 9 lovasszázadból, mindössze 8212 főből állott, 51 ágyúval.⁸

Hibás a 55. lapon olvasható adat is, amely szerint az erdélyi magyar hadseregnek, 1849 június közepén, csak 27.000 embere és 75 ágyúja lett volna. A teljes állomány — *nemzetőrség és szabadcsapatok nélkül* — 54.505 gyalogos, 2538 lovas, 1408 tüzér és 330 utász volt, 3028 lóval, 79 tábori ágyúval, 4 tábori tarackkal, 8 ostromlőlöveggel és 7 röppentyűvetővel.⁹

Bukovina felől nem 15.000 orosz és osztrák nyomult be, hanem csak 12.450 ember, 1528 lóval és 51 ágyúval.¹⁰ Lüders Erdélybe tört hadteste se állott 55.000, hanem csak 29.252 főből. Ágyúinak száma nem 135, hanem 56 volt.¹¹ Ehhez járult, pár nappal később, Lein ezredes különítménye: 3562 ember, 207 ló és 8 ágyú.¹²

⁵ *Kriegs Archiv Wien*: Präsen. Acten des Gen. Cdos Hermannstadt. Fasc. II. (Iregestr.)

⁶ *U. o.* Feldacten 1849. XIII B. Nr. 40.

⁷ *U. o.* Fasc. III. Nr. 14.

⁸ Hivatalos állománykimutatás. (Birtokomban).

⁹ *Tört. Szemle*: 1915. évf. 71. és k. II.

¹⁰ *Kriegs-Archiv Wien*: Feldact. 1849. Fasc. XIII A. Nr. 6a.

¹¹ *Neidhardt*: Bericht I. II. 70. és k. I.

¹² *Kriegs-Archiv Wien*: Feldact. 1849. Fasc. VII. ad Nr. 19.

Az oroszok betörése nem június 17. és 20. között, hanem 19-én és 20-án történt. A bodzai szoroson egyáltalán nem jöttek be oroszok.

Téved a szerző abban is, hogy Lüders legelőbb a székelyföldet akarta volna elfoglalni. 1849 május 25-én kelt hadműveleti terve szerint, a székelyek megfékezése és a Barcaság megszállása, a Grotenhjelmszögbe beosztott osztrák különítmény feladata lett volna.¹³

Paskiewits ezt a tervet annyiban módosította, hogy az V. orosz hadtestnek, Brassó megszállása után, különítményeket kellett a székelyek fékentartására küldeni. Ezeknek a különítményeknek azonban legfeljebb 8 napig lett volna szabad ezzel a feladattal foglalkozniuk. A székelyföld teljes megszállása és lefegyverzése, Paskiewits határozott kívánsága szerint, az Oláhországból bevonuló osztrák hadtestre hárul.¹⁴

A jaádi (helyesen: olaszfalusi) ütközet nem egy, hanem két napig tartott. (Jún. 27., 28.)

Bem nem július 17-én, hanem 16-án érkezett Csíkszeredára.¹⁵ Az a megállapítás se helyes, hogy Bem július 20-án Clam-Gallas *hadtestét* verte meg Sepsiszentgyörgynél, mert ott osztrák részről csak egy dandár (Van der Nüll) *utóvédje* harcolt. Ugyanakkor visszanyomta Bem Rennenkampf orosz tábornok különítményét Kökösnél.¹⁶

A moldvaországi expediciónál Balás füzetében is azt a képtelen adatot olvassuk, hogy Bem 1000 lovas (!) vitt magával. A Háromszékben július 19-én összevont magyar haderőben mindössze 527 lovas volt.¹⁷ Ebből bizony nem vihetett Moldvaországba ezeret Bem. Valójában csak 221 lovas volt vele. A gyalogság állománya 1800 főre rúgott, az ágyúk száma pedig nem 4, hanem 6 volt.¹⁸

Skariatín elestének a segesvári ütközet sorsára semmi hatása se volt. Az se felel még a valóságnak, hogy Bem lova ebben az ütközetben megsebesült.

A temesvári csatáról szólva, azt állítja a szerző, hogy Bem, a bal szárnyról a jobb szárnyra vágatva, felbukott a lovával és súlyosan megsértette vállperecét. Ezzel szemben *maga Bem* ezt írja: „Une circonstance est facheux, c'est que mon cheval effrayé par un obus qui éclata devant moi et qui me blessa légèrement, se renversa en arrière; une chute très rude me causa la fracture de la clavicule.”¹⁹

Végül megemlíjtjük, hogy a füzet élén Bemnek talán valamennyi között legrosszabb arcképe látható.

Gy. J.

¹³ *U. o.* Fasc. VI. Nr. 15.

¹⁴ *U. o.* Fasc. XIII A. Nr. 16. 18.

¹⁵ *Hadtört. Közl.* 1922/23. évf. 64. 1.

¹⁶ *U. o.* 78. 1.

¹⁷ *U. o.* 66. 1.

¹⁸ *I. h.*

Tört. Szemle: 1918. évf. 257. és k. II.

¹⁹ *Nemz. Muz. Itára:* Törzsanyag. 1849 aug. iratok.

Dr. Szádeczky Kardoss Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*, 8°. Budapest, 1927.

A székelyekről a XVI. század első felének nagy magyar jogtudósa, Werbőczy István Hármaskönyvében azt írta, hogy hadi dolgokban igen jártas vitéz emberek. Majdnem kétszáz évvel később, a Leopoldi diploma is úgy emlékezik meg rólok, mint a „legharciasabb nemzet”-ről. Azt is tudta a székelyekről mindenki, hogy kötelességek volt a magyar állam keleti határait az ellenséges betörések ellen állandóan védelmezni, háborúban az előnyomulások alkalmával a főhadsereg előtt járni, visszatérés esetén pedig a visszavonulást fedezni. Az is közismeretes volt, hogy állandó katonai szolgálataik fejében nemesi szabadságokat élveztek. Arról azonban, hogy a székelyek katonai kötelezettsége részleteiben miből állott, azt időnként miként teljesítették és milyen volt régi hadiszervezetük, csak homályos és általános körvonalokkal határolt ismeretek voltak elterjedve.

Szádeczky Kardoss Lajosnak a múlt év utolsó hónapjában megjelent „A székely nemzet története és alkotmánya” című könyve, a székelyek régi katonai kötelességeire és hadi szervezetére is éppen olyan világosságot derít, mint politikai és társadalmi életüknek többi részleteire. E könyvében hiteles történeti források és okleveles adatok alapján rajzolta meg a székelyek régi hadi életének szemléletes képét. Legenda és mithos helyett való történetet ír. Tényeket ismerünk meg e könyvből és igazságokat, amelyek azonban lényeges vonásaiban nem változtatják meg a székelyek vitézségének és katonai erényeinek azt a hagyományos képét, amelyik a köztudatban élt.

A székelyek régibb középkori hadi szervezetéről történeti bizonyossággal csak nagyon keveset lehet tudni. A középkor utolsó százada erre azonban eléggé részletes világosságot derít, három fejedelmi intézkedés segítségével. Az első Zsigmond királynak 1455-ben kiadott hadi szervezési rendelete volt; a második Mátyás királynak 1465-ki dekrétuma, amellyel a székelyek jogviszonyát részletesebben szabályozta; a harmadik II. Ulászló királynak kiváltságos levele volt, amelyben 1499. július 13-án a székelyek régi jogait megerősítette. E három hiteles forrásból kitűnik — Mátyás király dekrétuma meg is mondja — hogy csak a székelyek régi szokásainak megerősítését és új formába öntését tartalmazták csupán. Ennek következtében joggal feltehetjük, hogy a székelyek legrégebb hadiszervezete is ugyanaz volt, melyet Zsigmond, Mátyás és II. Ulászló királyok írásba foglalva, mintegy kodifikáltak.

A székelyek eredetileg két társadalmi, illetőleg katonai rendből: lovasokból és gyalogosokból állottak. Minekutána a lovaszolgálat költségesebb volt, mint a gyalogos, az a nemzetség birtok is (lófőtség) nagyobb volt, mint a gyalogos szolgálatot teljesítő székely nemzetségek földtulajdona. Ennélfogva a lófő székelység alkotta a székely nép gazdagabb és előkelőbb társadalmi osztályát. Miután a katonai és polgári tisztségek viselése közöttök nemek és ágak szerint oszlott meg; egyes ágak igyekeztek a magok körében e tisztségeket lehető hosszabb ideig megtartani s így azok nagyobb

hatalomra és gazdagságra tettek szert, mint a többi lófő székely nemzetségek. Ezekből alakult ki a székelység harmadik- illetőleg első rendje: a főemberek (primores) rendje mindjárt a középkor első századaiban. E három rendre való tagozódás semmitsem változtatott a székelység általános katonai kötelezettségén.

Mindnyájan katonák voltak: a főemberek éppen úgy, mint a lófőszékelyek és a gyalogosoknak nevezett *közszékelység*. A különbség csak annyi volt, hogy a főember tartozott a háborúba vinni magával földön lakóiból is annyit, amennyit anyagi helyzete és tehetősége megengedett. E tekintetben állapota hasonlatos volt a személyes hadi szolgálatra kötelezett magyar nemeséhez.

Annak nyilvántartására, hogy kik tartoznak e három rendből katonai szolgálatot teljesíteni, e királyi rendelkezések meghagyták a székely székek kapitányainak, hogy időnként szemléket tartsanak. Számba vegyék és összeírják azokat, akik kötelesek a hívó szózatra hadra kelni. Egy családból, ha közös birtokon gazdálkodnak, csak egy tartozik hadba vonulni és ha ez elesik, az otthon maradt nem tartozik ez alkalommal hadba vonulni. E szemlék alkalmával azt is tartoztak a főbb tisztviselők: a székek kapitányai megvizsgálni, hogy a hadkötelesek rendelkeznek-e a megszabott hadfelszereléssel? A főemberek és a főtisztviselők tartoztak igazolni, hogy páncéljuk, sisakjuk, pajzsuk, dárdájuk, csákányuk, íjuk, tegezük és jó lovaik vannak. A lófőknek is hasonló felszereléssel kellett bírniok, de páncéltartásra nem voltak kötelezve. A közszékelyeknek is olyan fegyverzetüknek kellett lennie, mint a lófőknek, de természetesen lovat nem tartottak.

A hadrahívás úgy történt, hogy a székelyek ispánja, vagy az erdélyi vajda, hadba hívó levelet bocsátott ki, vagy véres kardot hordoztatott szét. Ha pedig a szükség rögtönös hadrakelést parancsolt, akkor a székek kapitányai dobokkal és kürtökkel figyelmeztették a közeli veszedelemre a székelyeket és egyszersmind meggyújtották a „tűzhalmok“-nak nevezett dombokon a máglyákat. Aki nem engedelmeskedett a hívó szózatnak, jószága elvesztésével és halállal bünhődött. E szigorú büntetés alól még a király kegyelme sem mentesíthetett senkit.

Az is pontosan meg volt szabva, hogy mikor és mekkora erővel kötelesek a székelyek a király táborában megjelenni? Ha a király Kelet, azaz Moldva felé személyesen vezette a hadsereget, akkor az összes székely haderő tartozott a főhadsereg előtt járni előhad gyanánt és az ország határain kívül 15 napig saját költségén az ütközetet bevárni. Azután a király költségén szolgáltak tovább, ha e tizenöt nap alatt az ütközet nem történt meg. Ütközet utáni visszatérés esetén a királyi hadsereg után tartoztak járni, mint hátvédő sereg. Ha Kelet felé a hadsereget a király helyettese vezette, akkor a székely haderőnek csak fele volt köteles hadba vonulni. Ha a király déli irányban, Havasalföld felé, személyesen vezette a hadsereget, akkor is fele követte a királyi haderőt. Ha ebben az irányban a király helyettese vezette a hadsereget, akkor a székely haderőnek csak ötödrésze vonult hadba. Ha a király Nyugat felé személyesen vezette a hadsereget, akkor a székelyek a maguk haderejének csak tizedrészét küldötték hadba; a király helyettesének vezetése alá pedig csak huszadrészét.

Ezek a szabályok nem azt jelentették, hogy a székelyek a hennök megszábottnál semmi körülmények között sem tartoztak több, hosszabb és nehezebb hadi szolgálatot teljesíteni. Abban az esetben, ha ellenség támadná meg a hazát, tartoztak mindaddig résztvenni a háborúban, míg annak kiverésével a béke és csendesség ismét helyre nem állott.

Szádeczky könyvéből megtudjuk azt is, hogy miként fedezték hadrakelésök költségeit. Nem bízták az egyesekre, hogy magok gondoskodjanak ellátásukról, akárcsak 15 napig is, mert egészen bizonyos volt, hogy e kísérlet feltétlenül csütörtököt mondott volna. A székelyek abban a panaszlevelökben, amelyet 1492-ben Báthory István erdélyi vajda ellen II. Ulászló királyhoz adtak be, elpanaszolták, hogy nem rég egy nyolcadrészőknek hadba kellett vonulnia. Ekkor önmagokra fejenkint egy-egy forint adót vetettek ki, hogy a hadvönulók felszerelését kiegészítsék és zsoldjukról is gondoskodjanak. A vajda azonban a székelyek előkelőit egyenként magához hívatta és tőlük a hadba szálltak zsoldjára összegyűjtött pénzt elvette.

E panaszlevélből két dolog tűnik ki. Az egyik az, hogy a hadrakeltek felszerelésére és zsoldjára szükséges költséget az otthon maradtaktól rovatal módjára szedték be és közpénz gyanánt kezelték. A másik az, hogy a székely haderő mozgósítása, a szükséghez képest, a fennebb ismertetett rendszabályoktól eltérően, különböző részletekben is megtörténhetett.

Arról, hogy ez a székely haderő mekkora volt, egyes régi magyar történetírók tudósításai alapján igen fantasztikus nagyságú számok terjedtek el a közhiedelemben. Oláh Miklós érsek a XVI. század elején azt írta: könnyen hadba vihetnek ötvenezer embert, sőt még többet is. Verancsics Antal szerint, aki ifjabb kortársa volt Oláh Miklósnak, a székelyek harmincezer embert tudnak harcha vinni anélkül, hogy házaikat otthon védelmezők nélkül hagynák. Szádeczky, helyes kritikai érzéssel, nem fogadja el ezeket a fantasztikus számokat, hanem, támaszkodva Zsigmond király hadszervezeti szabályzatára, amely az erdélyi szászoknak és székelyeknek 4000 ember kiállítását teszi kötelességévé, a székely haderő számát 3500 emberre becsüli, — levonván a követelt 4000 emberből az Andreanum diplomában megállapított 500 főnyi szász kontingenst.

Az erdélyi fejedelemség idejében a rendek, 1559 június havában, szükség esetére a székelyeket illetően azzal a figyelmeztetéssel rendelik el a hadrakelést a Keresztes-mezőre, hogy a székelyek nem úgy, mint azelőtt késlekedve és utolsónak érkezzenek — amint szoktak volt — a táborba, hanem idejekorán és pedig jószágvesztés szigorú büntetése alatt. Volt eset, mikor a rendek megrójják a székelyeket, hogy ne rossz lovakon, vaskengyel és kengyelszíp nélkül, hitvány és semmire való fegyverzettel jelenjenek meg a táborban, hanem tisztességes fegyverzettel és jó lovakon. Verancsics Antal is azt írta róluk, hogy „a székelyek leginkább lovon harcolnak és semmi hadi készlettel, semmi különös felszereléssel, fegyverrel és katonai ékességgel nem tűnnek fel“. Egyszóval, a régi székely lófog csapatokat alig lehetne ma felszerelésökre, lovaikra és öltözetökre nézve elite lovas csapatoknak minősíteni.

Verancsics a fennebb idézettekhez hozzá teszi, hogy „régí vitézségük nagyszerűségében bizakodva, keményen harcolnak“. Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem abban a kiváltságlevelében, amelyet 1601-ben a székelyeknek adott, azt írta, hogy „az 1593-i havasalföldi hadjáratban nemcsak ő csodálta meg a székelyek vitézségét, hanem azok az idegen nemzetbeliek is, akik a vitézség és a hadi fegyelem babérkoszorúját magoknak vitatják. Ezek is látták: milyen vitéz és serény, hadra termett nép a székely, amelynek lelkében még virágzik az ősi hunerő és dicsőség“.

Egyszóval, a székelyt vitéz katonává nem annyira hadi felkészültsége és hadi szervezete tette, mint az ősi virtus és katonai szellem.

A székelyek hadi kötelezettségei nem merültek ki a fennebb előadottakban. Hadi kötelezettségek teljesítéséhez tartozott az is, hogy előbb a királyi, később a fejedelmi udvarban, évenként háromszor felváltva, száz lovas tartisanak. Ők adták az erdélyi királyi és fejedelmi várak őrségét, sőt zsold mellett ők őrizték a magán várakat és a szászok határszéli várait is. Legsúlyosabb szolgálatuk azonban a keleti határok állandó őrzése volt.

Ennyiben foglalható össze röviden, amit Szádeczky könyvében a székelyek régi katonai szervezetére vonatkozóan előad. Kétségtelenül egyik legérdekesebb és legtanulságosabb fejezete „A székely nemzet történeté“-nek. Dokumentuma a magyar vitézségnek, a magyar katonai erényeknek, mert akár hún, akár eszgel bolgár, vagy más eredetűek voltak is a székelyek, de amióta a történelemben szerepelnek, mindig magyarok voltak. Életerős és nemes hajtása a magyar fa gyökerének, amely időközönként folytán maga is terebélyessé izmosodott, virágzott és nemes gyümölcsöket termelt az ezeréves magyar élet mezejének egész területén.

Dr. Jancsó Benedek.

Das deutsche Feldeisenbahnwesen. Band I.: Die Eisenbahnen zu Kriegsbeginn. Bearbeitet im Reichsarchiv. Mit 14 z. T. sechsfarb. Steindruckarten und Skizzenblättern, zahlreichen Textskizzen, sowie 21 Abbildungen auf Kunstdrucktafeln. In rotem Ganzleinenband M 20.—, im Halblederband M 25.—. E. S. Mittler & Sohn Verlagsbuchhandlung, Berlin SW. 68.

Általánosan ismert dolog, hogy a világháború a technika jegyében folyt le. A haditudomány minden téren lényeges újításokat hozott; talán még a legkevesebbet a vasúti forgalomban, ha nem számítjuk azt a meglepetést, hogy a vasúti szállítás terén is — éppen úgy, mint minden más téren — a háborús előkészületek nem bizonyultak elegendőknek, miután a belső vonalon vegrehajtott hadműveletek, nagy csapattömegek gyakori ide-oda tolását tették szükségessé; a hadseregek háborúja pedig népek háborújává nőtte ki magát, minckor következtében szükségletei olyan óriási arányokat öltöttek, hogy a vasútak nem voltak képesek a forgalom követelményeinek eleget tenni.

Fenti mű a vasútak tevékenységét vázolja a háború elején, a nyugati harctéren.

A német birodalmi levéltár (Reichsarchiv) azt a feladatot tűzte ki magának, hogy az 1914—1918 világháború hivatalos kiadványának keretén belül (Der Weltkrieg 1914—1918) a tábori vasútak hatalmas munkateljesítményét is közzétegye. A német hadvezetőség csakis a vasúti hálózat teljes kihasználása mellett volt képes a világháború nagy kiterjedésű területein uralkodni és az egyidejűleg több fronton folytatott háború folytonosan növekvő követelményeinek nagyjából megfelelni. A vasút volt a harcoló seregek gerince és életere.

Ennek a nagy műnek most megjelent első kötete általánosan érthető formában ismerteti a német vasútak fényes működését a mozgósítás és felvonulásnál, valamint a sínvonalak kiváló fontosságát Nyugat és Kelet első harcaiban. Bárhol hatolt is a harcoló hadsereg ellenséges területen előre, a vasútak máris utána nyomultak, lett légyen az a szétrombolt vonalak helyreállításával, vagy új összeköttetések létesítésével. Rövid idővel később a csapatokkal és lövészekkel megrakott vonatok már behatoltak az ellenséges tűz leghatásosabb zónájába is.

De nemcsak ezt tükrözi híven vissza ez a kötet, hanem azokról a hatalmas műszaki és szervezési munkálatokról is beszámol, amelyek a csapateltolások és a hadseregellátás terén lettek fogatosítva.

Eltékvintve a mű általános hadtudományi értékétől, számunkra annyiból is értékes, mert a német hadvezetőség teljes elismeréssel adózik benne a szövetségesek vasútainak is és kiemeli a pontosan végrehajtott együttműködést, melynek fontossága csak akkor válik érthetővé, ha áttekintjük ennek a szervezetnek óriási kiterjedését az Északi- és Keleti-tengertől egészen Mezopotámiába és Palesztina déli határáig.

Ezen rendkívüli teljesítmény csak úgy vált lehetségessé, hogy a német katonai vasútszervezet könnyen terjeszkedő és simulékony volt, amely alkalmassá tette, hogy a legnehezebb hadműveleti, technikai és gazdasági kérdéshez is alkalmazkodjék. Ez a hatalmas szervezet végül valamennyi frontra kiterjedt és egy közel félmillió alkalmazottból álló hadsereggel rendelkezett teljesen önállóan.

Az országos vasútak teljesítményeinek méltatása, a hadi gazdaságkodás és nyilvános forgalom terén, egy későbbi kötet számára van fenntartva. Az osztrák-magyar tábori vasútszervezet pedig csak ott van megemlítve, ahol azt az összefüggés megkívánta.

A rendkívül értékes művet mindenki örömmel fogja üdvözölni, aki tanulságot akar meríteni a nagy idők tapasztalataiból; de a laikus is érdeklél lapozhat benne, mert áttekinthetően és bárki számára könnyen megérthető módon van megírva és tartalma minden értelmes embert lebilincselhet.

S—y.

Fritz Heigl: *Taschenbuch der Tanks*. Ergänzungsband 1927. 181. oldal, 65 ábra és 15 táblával. München, 1927. I. F. Lehmann's Verlag.

Mi, a trianoni béke nyomorultjai, jóformán csak hallásból

vagy itt-ott egy-egy képes hetilap révén ismerjük a legmodernebb szárazföldi fegyvernemet, a tank-ot, vagy harcocsit.

Nemzetünk, közvéleményünk, mely úgysem foglalkozik valami sokat a nemzetvédelemmel, honvédséggel s Magyarország integritását úgy véli leghamarabb visszavívhatni, ha jó és bőséges lakomákon emlegetik a „nem, nem, soha“-t; felhasználja a trianoni tilalmat, hogy egyáltalán szemet hunyjon a haditechnika legújabb vívmánya előtt.

Pedig foglalkoznunk kell, legalább teoriában, ezekkel a páncélszörnyetegekkel, hogy szükség esetén védekezni tudjunk ellenük. Mint mindennek, úgy a tankoknak is meg van az ellen-szere és a neves osztrák szakembernek és tart. tűzérőrnagnak — Heigl mérnöknek — köszönettel tartozunk, hogy bemutatja nekünk a tanképítő technika fejlődését az 1926/27. év folyamán.

A szerző az első tank leírásával kezdi művét, bemutatja az egyes típusokat, a mozgási lehetőségeket, hajtószerkezeteket, bevezet a tanképítés technikájába.

Majd rátér a különböző államokban rendszeresített típusok ismertetésére.

Európának legjobb könnyű harcocsija a cseh „K. H. 50“, míg a nehezek közül az angol Wickers-Tank a legkiválóbb szerkezetű. A cseh „K. H. 50“ (Kolo Housenka padását) tank kereken is fut, vagy a hernyóláncon, súlya 6800 kg. Fegyverzete még nincs végleg megállapítva. Az ú. n. hímnemű tanknál 1 drb 35 m/m ágyút találunk, míg a nőnemű 1 drb Maxim (és nem Schwarzlose)-féle géppuskával rendelkezik. Hernyóláncon óránként 12 km-t tud megtenni, kerékkal 35 km-t. Egy napi maximális teljesítménye 300 km s 160 l. benzinkészlete van. Kezeléséhez 2, legfeljebb 5 ember szükséges. A 3. ember számára csak kevés hely áll rendelkezésre.

Az új cseh harcocsit mindenesetre jobb a Renault-féléknél, sebessége 1½-szer nagyobb. Legfőbb hibája ugyanaz mint a többi tanknál: a süketség és rövidlátás. Mindenki, aki valaha tankban ült, tudja, hogy a külvilágot csak egy egész kis résen át látja s a nagy lármánál fogva nem tudja szomszédai parancsát, jelzéseit megérteni. Leghatásosabb ellensége az aknavető, a nagy öblű, nagy ürméretű 1.5—2 cm géppuska, az ágyú, a lángvető és a kézigránát kötegekben.

A nehéz angol Wickers-tank, tulajdonképpen erős fegyverzete (1 ágyú és 3 géppuska) mellett is elég könnyű (kb. 50 tonna) és mivel 25 km-t tud óránként megtenni, elég sebes is, ellenben páncélja nem nagyon erős.

A mű III. fejezete a harcocsik taktikájával foglalkozik. Ismerteti az 1918-i taktikát, elmondja a tankok szerepét a hírbédit Cambrai-i és az 1918. aug. 8.-i csatában. Összehasonlítja az akkori harcmodort a modern tanktaktikával, felemlíti a gyorsjáratú kocsi alkalmazását a háború kezdetén, a nagy mozgás alatt.

Érdekes módon és kimerítően tárgyalja a szerző a tankok elleni védekezés módját.

Minden méregnek meg van az ellenmérge! Nekünk is foglal-

koznunk kell ezzel a legmodernebb fegyverrel, már csak azért is, hogy tudjuk, mivel fognak tisztelt ellenségeink a jövő háborúban nekünk kedveskedni.

S—y.

General d. Inf. a. D. Friedrich v. Taisen: *Das jugoslawische Problem.* (E. S. Mittler und Sohn, Berlin. M. 3.80.)

Taysen sz. k. német tábornok a jugoszláv kérdésről könyvet írt, amelyet különösen érdekessé az a feszültség tesz, amely Olaszország és Jugoszlávia között évek óta fennáll és mint a jövő háborújának rettegett kórokozója kísért. A szerző úgy találta, hogy amíg Olaszország és politikája felől a közvélemény eléggé tájékozott, addig az új délszláv birodalom struktúráját és politikai célkitűzését csak kevesen ismerik. Taysen ebbe a sötétségbe akar belevilágítani. Evégből beutazta Jugoszláviát, tanulmányozta keletkezését és állami életét, hogy aztán élményeiről és tapasztalatairól elég tárgyilagossággal számolhasson be.

A német tábornok műve, különösen nekünk magyaroknak, igen érdekes, mert amíg mi történelmileg is alaposan ismerjük déli szomszédunkat és évszázadokon át közös határok között éltünk a mai Jugoszláviát alkotó népek többségével, addig a szerző közvetlen tapasztalatait csakis a Párizs körüli békék szülte új államalakulatból szerezte. Véleményeink ezért nem mindenben egyezhetnek, de a könyv ezzel — s ezt mindjárt jelezhetjük — semmit sem veszít értékéből.

Amíg mi például tudjuk, hogy Jugoszlávia 15 millió lakosságából közel 8 millió az osztrák-magyar monarchiából származik és minden ami a délszláv államban a kultúra és fejlődés terén mutatkozik, még az összeroppant Dunamonarchia örökségéből származik, addig a szerző — a közelmult benyomásaitól mentesen — főleg a jelenben él. Ő még nem az a gyakorlott balkánutazó, aki csak azt hiszi el, amit közvetlenül lát és megvizsgálhat; ő még nem tudja, hogy a balkáni népek, de különösen a szerbek kitűnő, de magukkal és hazájukkal szemben elfogult politikusok. Ha Taysen nemcsak Dalmáciát, Szlavóniát és a Dunát útazta volna be, hanem behatolt volna Ószerbiába és a macedon területekre is, más benyomásokat kap és ha a jugoszláv információk helyett a szerb nyelv és a cirillika tudásával maga ismerheti meg az új államalakulat lelkét. akkor egyik-másik véleményét bizonyíthatóan módosította volna. Ezt leszámítva, munkája értékes és véleménye különösen ott találó, ahol közvetlen tapasztalatait írja le; így például mesterien vázolja a jugoszláv hadsereget.

Taysen munkája három részből áll.

Az I. fejezet a jugoszláv államba tömörült népek rövid történelmét tartalmazza és megmagyarázza az Ausztria-Magyarország és Törökország részeiből, valamint Montenegroból keletkezett új birodalom struktúráját.

Érdekfeszítő ebben a leírásban annak a történelmi harcnak a vázolása, amelyben a Habsburg- és Karagyorgyevics-ház a szláv hegemóniáért küzd. A harcot a Karagyorgyevics-ház nyerte meg. Sikerét azonban nem nevének, népszerűségének, vagy a

délszláv eszme ellenállhatatlan voltának, hanem pusztán annak köszönhető, hogy az elvesztett háborúval kapcsolatban a Habsburg-ház is elbukott. Az új államalakulatba tömörült szlovének, horvátok, bosnyákok, nem beszélve a magyarokról és a németekről, a világháború legnehezebb időszakaiban is éveken át hűen kitartottak a monarchia zászlói alatt. És ma sem arany ott minden, ami fénylik. Az új birodalomnak több mint kétharmadát alkotó új részek csak azért egyesültek önként az SHS királyságban, mert autonómiában és önrendelkezésben reménykedtek, így hát a bekövetkezett centralizmussal ma sincsenek megbékélve.

Erről a belső fejlődésről a mű II. fejezete számol be, amelyben Taysen találóan vázolja azokat a közigazgatási nehézségeket, amelyekkel a szerbek a birodalmi és nemzeti egység megalapozása közben küzdenek. Mi ugyan tudjuk, hogy a nehézségek kútforrása elsősorban az a kultúrfölény, amelyet a monarchiából származó népek magukkal hoztak és amelyre most a kevésbé civilizált ószerbek cázarizmusa nehezedik. Erre a maga nemében páratlan igazságtalanságra még talán a világ hatalmasságai is rá fognak egykor eszmélni, akik csak azért, hogy a Dunamonarchiát minél alaposabban szétrombolhassák, a nyugati kultúrát a balkáni kultúrának szolgáltatták ki. Kár, hogy Taysen itt nem domborította ki eléggé az elszakadt magyarság és a svábok helyzetét, akik teherviselés terén feltétlenül a jugoszláv lakosság élén állanak, bizonytalansággal azért, hogy utolsók lehessenek mindenütt ott, ahol jogaik és kultúrájuk elismeréséről lehetne szó. A szerző ennek a kérdésnek a tárgyalásánál felemlíti, hogy a szerbek a németekkel szemben bizonyos belátással vannak és német vidékeken az iskolákban német tanítás is folyik, sőt Ujvidéken egy német-szerb „Göthe-egylet” is működik. Bár a szerző ez utóbbiakat is csak jugoszláv informátorainak bemondása alapján állítja, akiknek megbízhatóságában van okunk kételkedni: el kell ismerni, hogy utóbbi időben a szerbek a svábokkal szemben engedékenyebbek lettek. Ennek oka azonban főleg az izolált szláv állam politikai orientációjára vihető vissza, amely politikai és gazdasági kapcsolatot keres a nagy germán birodalomhoz, mert *mindenütt* ellenség veszi körül.

A szerző kimerítően tárgyalja a jugoszláv *gazdasági helyzetet* is, felemlíti a jugoszláv politika helyes igyekeztét, amellyel a természettől gazdag ország gazdasági fejlesztésére és az Adriához, valamint a Szalonikiba vezető szállítónalak kiépítésére törekszik.

Különösen érdekesek a könyv azon részei, amelyek a szokalmozgalmorról, a hadseregről és a flottáról szólnak. Taysen itt teljesen otthon van és a jugoszláv hadseregről a szakember éles és érett ítéletével találó képet rajzol meg.

Éppen olyan érdekes, sokszor drámai erővel hat a jugoszláv külhelyzet megrajzolása. Kétséget nem szenved, hogy Jugoszlávia a balkáni és az adriai hegemoniára törekszik, de ebben az igyekezetében mindenütt a 40 milliós Olaszország érdekeibe ütközik.

A két állam között nagyfokú antagonizmus fejlődött ki és Jugoszláviában mindenki tisztában van azzal, hogy az olasz-szláv ellentét végeredményben *csak fegyverrel* dönthető el. Csak-

hogy most nincs az SHS királyság mögött, mint 1914-ben, a hatalmas Oroszország, hanem 15 millió jugoszlávval szemben 40 milliónyi, hadigépekkel jól felszerelt, olasz áll. Igaz, hogy Jugoszlávia kenyértörésre csak abban az esetben juttatná a dolgot, ha ebben Franciaországgal karöltve járhatna el. Az utóbbiban erre meg is van a hajlandóság, mert a Földközi tenger kérdésében Olaszországot és Franciaországot szintén egy egész világ választja el egymástól. Csakhogy ebben a kérdésben Olaszország Angliával jár együtt, azzal pedig Franciaország bizonytalannal nem keresi a háborút.

Taysen végül a III. fejezetben azokra a kapcsolatokra tér ki, amelyek elsősorban gazdasági téren Németországnak megnyílnának, ha Jugoszlávia közeledését elfogadja, különösen ha a tárgyalás alatt levő kereskedelmi szerződés tető alá jut.

Akit a délszláv probléma világpolitikai vonatkozásban érdekel, annak melegen ajánlom német bajtársunk művét.

S—y.

Karl Friedrich Nowak: „Versailles.“ Verlag für Kulturpolitik Berlin 1927.

A „Der Weg zur Katastrophe“, „Der Sturz der Mittelmächte“ és a „Chaos“ szerzője, legújabb művét hozza most nyilvánosság elé, melyben a Versailles-i béke létrejöttét tárja eléünk. Bár Nowak minden állítását megokolni igyekszik, műve mégsem akták, jegyzékek, hivatalos iratok halmaza, hanem a fősúlyt inkább a Versailles-i szerződés, jobban mondhatnók katasztrófa, főszereplőinek jellemzésére és azok közvetlen tevékenységére veti.

Eddig nem ismert, titkos okmányokat közölve, látjuk a tárgyalások egymással küzdő áramlatait, a már lappangó ellentétek majd hevesebb majd enyhébb fellépését, a győzők egyenetlenségét s csodálkozásukat győzelmük felett. Mesterien rajzolja meg a túlzó katona Foch egyéniségét, majd felvonulnak előttünk Wilson, Lloyd George, Clemenceau, a japánok, Orlando, Gf. Brockdorff-Rantzau és Erzberger, szóval mindazok az új világboldogítók, kik ezt a békét „csinálták“.

A fegyverszüneti tárgyalásokat, az első találkozást a Compiègne-i erdőben, valóban drámaszerűen írja le. Még most is eláll a szívverésünk, ha ezeket a katasztrófális órákat most, 10 évvel később, még egyszer átéljük. Talán még ennél is megkapóbban vannak ecsetelve azok a súlyos válságú órák, melyeket a német nép vezérei átéltek, mielőtt a békeszerződést végleg aláírták volna.

1919 július 28-án, a szerződés aláírása után, Páris örömmámorban úszott, Németországban a zászlók félfárbocon voltak a gyász jeléül, akárcsak nálunk 1 évvel később. Az aláírás után az idegen hatalmasságok elhagyták Párist, örömmel mentek haza, hiszen sikerült a „békét“ biztosítani. Csak Wodrow Wilson, a híres 14 pont szerzője, akinek nevéhez fűződött a béke műve, tért meg haza. Művét a szenátus nem helyeselte. Az elnök maga akarta az amerikai népet felvilágosítani; városról-városra utazott, szónokolt, beszélt, kapacitálni akarta nemzetét, de hiába! Szervezete nem bírta ezt az iramot: összeroppant az óriási csalódás

súlya alatt. Mint súlyosan beteg embert hozták vissza a washingtoni fehér ház dolgozó szobájába, melyet egy év előtt mint üdvözítő hagyott el. Nem tért többé magához; szélhűdés után hosszúideig vegetált még s végül agylágyulásban halt meg.

S—y.

Victor Margueritte: *Die Verbrecher*. Németül a berlini Verlag für Kulturpolitik kiadásában jelent meg. 1926. Nagy 8°, 307 oldal.

A háború kitöréséért való felelősség kérdésének hatalmas irodalma, érdekes munkával szaporodott. Victor Margueritte, aki Paul testvérével együtt, rendkívül hazafias szellemben írta meg a német-francia háború történetét, melyben atyja, mint tábornok vett részt s ezért becsületrendet kapott, azzal lep meg bennünket, hogy francia létére igyekszik elfogulatlanul tárgyalni ezt a bonyolult kérdést. Szerencséje az írónak, hogy egyik módfelett szabad szellemű írása miatt, máris megfosztották a becsületrendtől, mert különben most kellene megválnia tőle.

Margueritte a szó teljes értelmében pacifista. Kiténik ez minden sor írásából. A háborút a sekrestyék, kaszárnnyák, paloták és bankok sötétjében agyalják ki. Egyáltalán nem nevezhetjük még szükséges rossznak se, mert sohase volt, ma sincs s a jövőben se lesz rá szüksége az emberiségnek — mondja 1926-ban. A tragédia előidézői — mondja tovább — az uralkodók, helyesebben nem is ők, ezek a bábok voltak, hanem velük kapcsolatosan olyan erők, melyek sokkal hatalmasabbak voltak náluknál. Ezek az erők egy elavult eszményben, a nacionalizmusban gyökerestek. Az 1870. 71. évi német-francia háború megbénította Franciaországot s nagyra növelte az új nagyhatalmat, az egyesült Németországot. Ausztria az 1866. évi vereség után szétesőfélben volt s császáranak meg kellett élnie, hogy a német császári korona. Nagy Károly öröke, a győzelmes I. Vilmos fejére szállott. Közben — a cár korbácsának ütési alatt — megszületett a hatalmas új Oroszbirodalom, mely Konstantinápoly és a körülötte lévő két tengerszoros megszerzésére törekedett. A tegnap megszületett római királyság a szomszédoktól való területharócsolással akarta visszavarázsolni Róma egykori fényét. Anglia királyi nyugalommal szemlélte a csatornán túlról, hogyan zúzza szét Németországot előbb Ausztriát, majd Franciaországot.

A világháború kitörésének ürügye a Balkán, igazi oka azonban Elzasz-Lotharingia volt. Ezekért az országokért, a karolingok idejétől kezdve, állandó harc folyt. A westfaliai (1648) és a ryswiki (1697) szerződéssel Elzasz-Lotharingia nagyobb részét Franciaországnak adták. Lotharingia Franciaország keleti hídjá, mely a germán elemből átvisz a franciába; Elzasz azonban *csalhatatlanul magán viseli a germán jelleget*. 1792-ben ez a két tartomány önkéntesen a francia forradalom mellé állott és hősiessen harcolt a forradalmi zászlók alatt. Ezzel kétséget kizáróan bebizonyította, hogy szíve Franciaországhoz húz. 1815-ben, Napoleon végleges bukása után, a régi határok közé szorított Franciaországtól elvették a Saarvidéket, melyet az 1814. évi szerződés

még meghagyott neki. Az 1870/71. évi hadjáratot a németek Elzász-Lotharingia szencéért és ércéért vívták. A frankfurti szerződés magában hordta a győző nagyzási hóbortjának s a legyőzött vakdiühének, azaz Németország s vele együtt egész Európa romlásának csiráját. Franciaországban 40 évig hullámozott a belpolitika felszíne; hol a nacionalista, hol a demokratikus irányzat kerekedett felül, míg végre az előbbi erős gyökereket vert s a cár karjaiba vezette az országot. A 40 év folyása alatt volt idő, mikor a franciák nem a németekben, hanem az angolokban látták ellenségüket.

Franciaország 1892-ig, azaz az orosz-francia szövetség megkötésének évéig, teljesen kiheverte a vereséget és megerősödött. Ez a szövetség azonban felborulással fenyegette Európa nyugodt egyensúlyát. A franciák ekkor még mindig nem voltak egészen tisztában azzal, hogy ezt a szövetséget tulajdonképpen ki ellen — Németország, vagy Anglia ellen — kötötték meg a círral. Később kialakult a helyzet: megszületett egyik oldalon a triple-entente, a másikon a hármass szövetség. Iswolsky, Oroszország párizsi követe, valóságos boszorkánykonyhát rendezett be a francia fővárosban — s francia nemzeti politikussokkal került be — lankadatlan kitartással és minden anyagi áldozatra készen, főzte a háborút. Nagy lapokat vásárolt meg, melyek szakadatlanul szították a gyűlöletet, Németország és Ausztria-Magyarország ellen. Poincaré teljesen átadta magát a revanche-gondolatnak s életcéljául tűzte ki az elszakított provinciák visszahódítását. „Das wahre Herz Poincarés, und leider! — auch des oberflächlichen Paris — ist nationalistisch, daher kriegerisch, und schlägt mit der Clique Déroulèdes auf der Frühjahrsparade. Sie versammelt in Vincennes um die Regimenter in Felduniform eine Million Maulaffen, die patriotische Lieder und ihr begeistertes „Vive l'Armée!“ brüllen.“ A francia nemzet egyeteme nem tartott ezekkel a nacionalista túlzókkal, akik vagy egyéni érdekből, vagy elvakultságból kívánták a háborút. Mi sem bizonyítja jobban ezt, mint a sovíniszták vezetőjének, aki ebben az időben — szerencsétlenségre — a nemzetnek is hivatott vezére volt, egy ízben tett nyilatkozata, amely szerint a közvéleményt elő kell készíteni a háború eshetőségére. Iswolsky ujságai mindent megtettek ebben az irányban s végtelenül szomorú, hogy akadtak francia lapok, melyek pénzért ilyen célok szolgálatába álltak.

A szerző számtalan beszédkivonatot, levelet és ujságcikket sorakoztat fel állítása mellett. El kell hinnünk tehát, amit mond. De ha igazat beszél, miért haragudott meg a francia közvélemény Hindenburgra, aki a napokban a Tannenbergi emlékünnepen mondott beszédében el merte hátrítani a német nemzetről a háború kitöréséért való kizárólagos felelősséget. A franciák talán elvből nem olvassák Margueritte-nek ezt a könyvét?

A triple-entente igazi védő és támadó szövetséggé Sasonow és Iswolsky jóvoltából alakult át. Sasonow 1912-ben Poincaré elé tárta az új pontokkal megtoldott konvenciót. De hiszen ez hadiszerződés — kiáltott fel Poincaré, mikor elolvasta. — Sasonow azonban megnyugtatta, hogy a szerződés csupán *védelmi*

jellegű. Poincaré kijelentette, hogy a francia közvélemény nem szentesítené a kormány elhatározását, hogy az ország, tisztán a Balkán miatt, háborúba keveredjék Németországgal — kivéve, ha Németország támadná meg az országot. Ebben az esetben Franciaországra nyugodtan lehet számítani. „(Der Staat bin ich! sagte Ludwig XIV.)” Ugyanez év december 5-én a kötelességszerűen informált Iswolsky már ezt írhatta Sasonownak Szt. Pétervárra: „In diesen Augenblick ist die französisch-englische Militärkonvention ebenso gesichert und vollständig wie die französisch-russische.“ Oroszország talán már a Balkánháború alkalmával kenyértörésre akarta vinni a dolgot Németországgal. Parancsot adtak ki Oroszországban, amely szerint a hadsereg általános mozgósítása egyet jelent a Németországnak küldendő hadüzenettel!... Ezt a parancsot azonban később visszavonták; talán meggondolták a dolgot. A Balkán államok váratlan győzelme után Iswolsky résen állott, nehogy Ausztria-Magyarország területeket szerezzen magának. Megnyerte Poincarét is annak a felfogásnak, hogy Ausztria-Magyarország területbeni gyarapodása veszélyeztetné az európai egyensúlyt. Iswolsky mégis azt írta kormányának, hogy Poincaré változott hangulatát — t. i., hogy Ausztria-Magyarország területi gyarapodásában casus foederist lát — ki kell használni az orosz-francia viszony szorosabbá tételére. Most azonban Poincarét nem kellett már többé biztatgatni, sőt: ő mondta Iswolskynak, hogy Oroszország dolga a kezdés, mert hiszen neki vannak közvetlen érdekei a Balkánon! Franciaország egyelőre megelégszik azzal, hogy minden tekintetben támogassa szövetségését. Így vége lett a képmutatásnak. A szövetségesek egymással szemben nem tartották érdemesnek többé az alakoskodást, nem titkolták már, hogy háborút akarnak, még pedig támadó háborút. Poincaré ugyan megkísérli még, hogy fenntartsa a békés állapotot, mert — mint Iswolsky írja Sasonownak — „Die Stimmung Frankreichs ist tief friedlich, das muss man stets im Auge behalten.“ De azért hangsúlyozza, hogy nemsokára eljön az idő, amikor Franciaországnak fegyveresen kell Oroszország mellé állania.

A londoni konferencián azonban a Balkán államok, a győzők, túlkiabálták Oroszországot és Ausztria-Magyarországot. Poincaré Olaszország miatt nem nyugtalankodott immár, mert tudta, hogy Olaszország szövetségesei ellen mozgósította hadseregét s nem avatkozik be addig az esetleg bekövetkező háborúba, míg tisztán nem látja, hogy melyik oldalon érheti el biztosan célját. A háború már ekkor a küszöbön állott. Ausztria-Magyarország 10 hadtestet mozgósított. Ez kivívhatta volna Oroszország támadását, aminek eredménye viszont Németország és Franciaország beavatkozása lett volna. Iswolsky ekkor az írta Sasonownak: „Alle notwendigen Massregeln sind von hier ergriffen worden: die Mobilmachung an der Ostgrenze ist geprüft, das Kriegsmaterial liegt bereit“... Keserves ezeket a szavakat leírni, ha a másféltre erre elkövetkezett Marhange-ra és Charleroi-ra gondolunk. „Der Gedanke dringt ein, Gott sei Dank!“ „A hadianyag készen áll” és a politikusok, a katonák és a nagytőkések várják az óra ütését.

Az 1915. év az erőcsoportosítás jegyében telt el. Ferencz Ferdinánd hármasszázadosot akart, melyben a szláv elem éppoly állást foglalt volna el, mint a magyarok. Gróf Tisza lát-köre nem terjedt túl Budapesten; az öreg, önző császár féllábbal a sírban állott. S ezzel az árnyékhatalommal szövetkezett a Németbirodalom. Bécs nem jelentett egyebet tehernél Berlin számára (!) *II. Vilmos békét akart.* Ilyen irányban tárgyalásokat is folytatott Ferencz Ferdinánddal. A német birodalmi gyűlés pártjai rezolúciót fogadtak el, melynek értelmében a helytartónak fel kellett kérnie az Elzász-Lotharingiai képviselőket, akadályozzák meg, hogy Franciaország és Németország közt háborúra kerüljön a sor, ellenkezőleg, keressék a békés megegyezés lehetőségeit. A rezolúciót elzászi és lotharingia képviselők is aláírták, akik később eskü alatt kijelentették, hogy a két tartomány lakói egyik voltak abban a felfogásban, hogy miattuk semmiesetre sem szabad bekövetkeznie egy újabb véres francia-német háborúnak. Tehát „Die Nation will den Frieden, der Nationalismus den Krieg!“

Michel tábornok, Párizs katonai parancsnoka, 1914. januárjában már így beszél: „dieses Jahr ist ein aussergewöhnliches Jahr. Wir wissen nicht, ob nicht in März oder April die Mobilmachung erfolgen wird.“ Clemenceau áprilisban ezt mondja Sabini olasz követnek: „In drei Monaten werden wir Krieg haben! Wird Italien mit uns gehen?“ Bécsben és Szt.-Péterváron ugyanilyen biztosra vették a háború kitérését. A „Birsewija Wjedomosti“ ezt írja: „Russland will zwar den Krieg nicht, aber es fürchtet ihn auch nicht.“ Ez szószerinti ismétlése Poincaré Nantesben elhangzott és Franciaországra vonatkoztatott szavainak. 1914. július 21-én Poincaré a következő szavakat intézte Paléologue-hoz, a szt.-pétervári francia követhoz: „Aber es ist notwendig, dass in der Stunde der Entscheidung Sasonow fest bleibt, und dass wir ihn unterstützen.“ Az osztrák-magyar monarchia nagyon akarta a háborút. Leste az alkalmat, hogy Szerbiával végre leszámolhasson. II. Vilmos igyekezett ellensúlyozni Bécs háborús törekvését. A császár, a német trónörökös és a német nemzetiek nélkül, sohse került volna Dornba, mert őszintén ragaszkodott a békéhez.

Megtörtént a sarajevói merénylet. A hármasszövetség tagjai azt hitték — és alapos okuk volt ezt hiinni — hogy Oroszország kénytelen lesz, készületlensége és egyébkénti ziláltsága következtében, tétlenül nézni a Monarchia szerbiai büntető expedícióját. A központi hatalmak azt hitték, hogy Belgrád erőyes és gyors megleckéztetése meglepi, készületlenül éri a triple-entente-ot. II. Vilmos tisztában volt ugyan a kockázattal, melyet magára vállalt, de azért nem riadt vissza; a jószerecsmlere bizta a dolgot. A béke vára tehát összeomlott; össze kellett omlania, mert mindkét oldalon a háborús készületre építették fel.

Bécs nagy lendületet vett a sarajevói merénylet után, de nyomban megtorpant. Ekkor Berlin biztatni kezdte. A császár hangsúlyozta, hogy nem szabad elszalasztania a kínálkozó alkalmat: le kell számolni Szerbiával. Ez nagy hiba volt Berlintől! ... Ezért terheli őt a háborús felelősség.

A szerző ezután részletesen ismerteti a diplomáciai és politikai eseményeket, melyek Párizsban, Szt.-Péterváron, Berlinben, Londonban és Bécsben játszódtak le a háború kitörése előtti órákban. Meddő kísérletet tesz — főképen Paléologue emlékiratainak segítségül hívásával — annak bizonyítására, hogy a háború kitöréséért mégis egyedül a központi hatalmaknak kell felelniök. Ezt azonban, azok után, amiket könyvében előbb olvastunk, nem lehet elhinnünk, sőt talán maga a szerző se hiszi el.

Margueritte azt a végső következtetést vonja le az eseményekből munkája végén, hogy a népek — belcértve a németeket is — egyáltalán nem akarták a háborút. Vezetőik kergették bele őket nyájak módjára. A. E.

Maurice Paléologue: *A cár országa a nagy háborúban. II.* Fordították: Fóti I. és Révay József. Genius-kiadás. 340 l.

Folyóiratunk XXVII. évfolyamának 352—346. lapjain kimerítően ismertettük a világháború egyik főmozgatójának, Maurice Paléologue, Franciaország szentpétervári nagykövetének naplóját. Tekintve a nagy érdeklődést, amely a napló, de ismertetésünk iránt is megnyilvánult, szolgálatot vélünk olvasóinknak tenni, amidőn a napló mostanában pompás magyar fordításban megjelent II. kötetének tartalmát is, amely az 1915 június 5—1916 augusztus 18-ika között lefolyt eseményeket tárgyalja, kereteink mértékéhez képest szintén ismertetjük.¹

A galíciai vereségek hatása alatt kiütött moszkvai zavarok, fosztogatások s dühkitörések leírásával indul meg a II. kötet. Ezen mozgalom már a cári család ellen is irányult, sőt már a trónváltozást is célozta; ekkor merült fel először a háború abbahagyásának a gondolata az orosz népben. A szemfüles Paléologue azonban mindenütt résen van s egyre éleszti a háborús párt lelkesedését abban az országban, amelynek tehetetlen bürokráciája még a háború tizedik hónapjában sem tudja a mozgósítást befejezni. A municiógyártás a leglanyhábban folyik; Szuchomlinov mintha megfélekedzett volna Joffre tavalyi sürgetéséről, alig tesz valamit az utánpótlás érdekében, de meg is kapja a fölmentést a cártól, akit a gond egyre örül s már szinte szemlátomást öregít és megtör. Lemberg elesett, az oroszok folyton visszavonulnak, a balkániai egymást folyton keresztező követeléseit nem lehet összeegyeztetni, a lakosság kétségbe van esve, Oroszország tekintélye és hitele veszendőbe megy. A sok kudarcért a zsidókat teszik felelősekké, miért is megjelenik egy kiutasítási rendelet, amely körülbelül hatvanezer zsidót üldöz ki eddigi otthonából. Július 10-én azt írja Paléologue, hogy a háború kulcsa Ferdinánd kezében van, őt kell ügyüknek megnyerni, s erre jó lesz a pénzbeli ajánlat, ami után az eladósodott, mügyüjtő, kicsapongó s raffinált pompakedvelő király kétség kívül kapni fog. Július 7-én a szövetséges főparancsnokok tanácsa Chantillyben ülést tartott, amelyben abban állapodtak meg, hogy az angol-

¹ Megjelent időközben már a III. kötet is; ennek ismertetésére alkalmilag rátérünk. A *Szerk.*

francia és az olasz-szerb hadseregek a leggyorsabban energikus offenzívába lépjenek, hogy az általános helyzetet javítsanak. A keleti fronton egyre szaporodtak a veszteségek: A Narev vidékén elfoglalták a németek a mlavai vonalakat 17.000 fogollyal, s Kurlandban elesett Windau. A cár ezeket a csapásokat a pacifista és németbarát klikkeknek tulajdonította s anélkül, hogy valakivel tanácskozott volna, sorra elcsapta a szentszinódus főprokurátorát, az igazságügyminisztert s csak azokat a csinovnikokat hagyta meg, akik a szövetségnek elszánt hívei. Síralmas képet rajzol Paléologue július 20-iki feljegyzésében, amidőn reprodukálja a nagyvezérkar főnökének, Bjelajev tábornoknak a kifakadásait a felszerelés és a lassú municiógyártás miatt, amikor a katonák harmadrészének nincs puskája s kénytelen azt várni, hogy puskás bajtársa ellessék, hogy aztán kezéből átvehesse puskáját. Kétnapi feljegyzést szán naplójában Rasputinnak, akit az új főprokurátor elzavar Pétervárról, hogy befolyásától mentesítse a cárt és a cárnét, akinek búcsúját kegyencétől egyenesen „szívettépőnek” írja le.

Július 31-ikén nagy ünneppéssel vízre bocsátják a Borodino cirkálóit, de az ünnepelet ma is egy gyász hír zavarja meg, úgy mint a minap az Izmail vízrebocsátása alkalmával: Lublin német kézre került. Mitau sem tarthatja magát sokáig. Megnyílik a дума augusztus 1-én, harcias beszédek hangzanak el a miniszterelnök és az új hadügyminiszter részéről, de a siker kivívásához csak a frontokon 1.500.000 puská kellene, az orosz gyárak azonban csak 50.000-et tudnak havonként gyártani, s Franciaország sem tud a hiányon segíteni. A дума hangulata izgatott: reformokat, megtorlást hangoztatnak mindenfelé s nyíltan kitergetik a cárizmus bűneit, majd meg vád alá helyezik Szuchomlinov hadügyminisztert s azokat a hivatalnokokat, akik gondatlanságban és sikkasztásban bűnösök. Fejetetejére állít mindent Varsó elvesztése s vele természetesen egész Lengyelországot óriási erőforrásaival együtt. Ezért is megint csak a zsidók lakolnak, akiket újra világgá kergetnek. Az általános depressio hatása alatt a cári udvar is végleg elszigeteli magát. Senkit sem fogadnak, senkivel sem érintkeznek a felségek, ami elég beszédre ad okot. Nincs kemény kéz és eltökélt akarat, amely fordulatot tudna a sok bajnak adni. A forradalom tisztító levegőjét kívánja az egyik, a másik átkot szór egész nyíltan a дума egyik ülésében a cárizmus zsarnokságára, amely a mélységbe rántotta Oroszországot. Komor gondolatok támadnak már Paléologue agyában is, amikor szélthében emlegetik Oroszország bukását, a forradalmat, Pétervár elestét, sőt a cárné internálását is. Ekkor érkezik a hír, hogy Bulgária a központi hatalmak pártjára áll, megtámadja Szerbiát; de még fájdalmasabb a másik: Kovno és Novogyorgyevszk bukása s 85.000 ember elvesztése.

Ezek a veszteségek arra kényszerítik a cárt, hogy személyesen álljon seregei élére, amiről miniszterei egyszer már lebeszéltek, de amiről most még csak tanácsot sem kíván hallani; másik eltökélése, hogy elejti Nikolajevics nagyherceget, aki képtelennek bizonyult a fővezéri feladatok sikeres megoldására. Ezt az

elhatározást Szuchomlinov tábornok folytonos besúgásaira és Rasputin egyre fékezetlenebbé váló tüzelésére kell visszavezetni, amelyekkel a cárnak magasabb rendű hivatását akarta bizonyítani. A cár — mint Paléologue később írja — vállalkozásával Istennek áldozatot vélt hozni országá megmentése érdekében. Az isteni akaratban való megnyugvás gondolata úgyszólván nagyon megfelelt passzív jellemének.

Augusztus 26-ikán minden további észrevétel nélkül feljegyzi Breszlitovszk elését, majd meg jegyzékbe veszi az orosz hadsereg óriási veszteségeit, amelyek csak augusztus hónapban 15.000 embert tettek ki, vagy az első dunajeci vereség óta másfél millió embert. Ezzel szemben megállapítja, hogy hamarosan 42.000 lövedéket fognak naponként előállítani, a külföldi szállításokkal együtt pedig havonként 145.000 puskához fog a sereg hozzájutni; vigasztalja magát azzal, hogy Moszkvát a természeti akadályok fogják a német inváziótól megmenteni, Pétervárt pedig az a négy hadsereg, amely a Pskov-Vilna vonalon Ruszkij tábornok parancsnoksága alatt áll. A szakadatlan csatavesztések, a belső forrongás és elégedetlenség már világosan észrevételte magát Paléologuenál, aki éles észvel már meglátta a birodalom válságát s nyomban ajánlotta is kormányának, hogy vegye számításba, hogy az orosz-birodalom nem sokáig lesz képes szövetségesi kötelezettségének eleget tenni.

Csak pillanatnyi enyhülést szerzett az orosz seregek tarnopoli győzelme, amely közvetlenül akkor következett be, amikor a cár a főparancsnokságot átvette, de Vilna kiürítésével hamar helyrebillent a mérleg a központiak javára, akik most még a дума feloszlásából is hasznot húzhattak, mert erre úgy a Putilov-művek, mint a balti hajógyárak nyomban sztrájkba léptek, amely rövidesen Pétervár minden gyárára kiterjedt. A sztrájkok közepette elvész egész Litvánia, de Paléologue megnyugszik a vidékről kapott hírekben, amelyek tagadják a forradalmi mozgalom lehetőségét s jelzik az elhatározást a háború folytatására.

Szeptember 21-én Bulgária mozgósítási hírért közölte Szaszanov a nagykövettel. Erre ez a leghatározottabban sürgette, hogy Szerbia rögtön csapjon rá Szófiára, ne vesztegeljen egy napot sem, de Szaszanov nem helyeselte a tanácsot, hanem tárgyalni kívánt a bolgárokkal, rámutatván a gyalázatos bűnre, amelyre csábítani akarják.

A városok és a zemsztvók szövetsége egyre kérte a дума összehívását, majd meg audienciát a cártól, hogy panaszait előadhassa, de a cár nem fogadta e küldöttséget, sőt nem fogadta magát a дума elnökét sem. Kitört az elégedetlenség a miniszterek körében is, akik nem kívántak a tehetetlen Goremykin alatt dolgozni. Memorandumba foglalták kifogásaikat, mire a cár valamennyiüket a főhadiszállásra, Mohilevbe rendelte. Itt kemény lecke várt rájuk. A cár kijelentette nekik, hogy nem fogja tűrni, hogy a miniszterelnökkel szemben sztrájkba lépjenek s hogy kényszeríteni fogja őket, hogy akaratát tiszteletben tartsák.

Szeptember 30-ikán a francia-angol offenzíva fényesen bevált s bátorságot öntött az oroszokba is. Bulgária „testvérgyilkos cse-

Jekedete Szerbiával szemben" arra készítette Poincarét, hogy Paléologue útján felkérje a cárt, küldjön egy hadosztályt a franciák és angolok megsegítésére Szerbiába, hogy a szaloniki utat együttesen őrizzék. A kérelmet azonban a cár nem tudta vagy nem akarta teljesíteni, mire Paléologue sürgősen kihallgatást kért a cártól, akit a reakciós befolyások egyre jobban ejtettek hatalmukba. A kihallgatáskor a nagykövet alaposan kifejtette azokat a sokféle szempontokat, amelyek szinte megkövetelik, hogy Oroszország a bolgár akcióban részt vegyen. Ajánlotta, hogy más út híján Archangelszken át küldjön egy hadtestet Szerbia segítségére s lövesse haladéktalanul Várnát és Burgaszt. A cár hajlandó volt a tanácsot követni, de az utóbbi hadműveletet csak akkor vélte megkezdeni, ha Bulgária tényleg az ellenségeskedés terére lép.

Miközben a cár így intézkedik s hadbaszállását a Rasputin lenyügöző befolyása alatt álló cárné egekig magasztatja, ott szövődnek a legelőkelőbb körökben a trónfosztás tervei, Nikolajevics régenssége s a cárevics trónraemelése.

Október 15: „Alattomos bolgár offenzíva“ Egri-Palanka vidékén, a piroti szakaszban és a Timok partján a szerbek visszaiűzésével. Belgrád osztrák-német kézben. Szerbia összeomlása kikerülhetetlen. A végzetes pillanatban az entente tárgyalást kezd az oláh kormányral, hogy 200.000 orosz átvonulását engedje meg a szerbek megsegítésére. Bratianu azonban nem hajlandó az engedélyt megadni, de közli azokat a feltételeket, amelyekről függővé teszi Oláhországnak csatlakozását a szövetséghez. A feltételek azonban annyira súlyosak (500.000 francia-angol, 200.000 orosz a Balkánon és Besszarábiában, francia-angol munició, erélyes orosz támadás a Balti-tengertől Bukovináig), hogy azokat nem lehetett teljesíteni. Megpróbálták tehát Galícia újabb támadását. A szerbekben azonban ez nem segített.

December 4-én, amikor a brit kormány felfogása szerint az entente már elvesztette a játszmát a Dardanelláknál és Macedóniában, megjelenik Pétervárott Doumer, francia szenátor, hogy az orosz kormány beleegyezésével 400.000 embert vigyen magával a francia harcterekre. Paléologue apróra elmondja ellenvetéseit, de nem ingatja meg Doumert, s így hát nem marad más hátra, mint hogy ő is erélyesen támogassa feladatát.

15-án feljegyzi az előző napi bolgár kommunikét, mely tudtul adja a népek az eddigi vívott harcok eredményeit: Macedónia teljes felszabadítását.

Doumer missziója eredménytelenül végződött. Oroszország nem nélkülözhet ennyi embert. Paléologue különben is a kifáradásnak annyi jelét kénytelen látni, hogy nem múlászthatja el tapasztalatait Szaszanovval közölni s egészen feléled, amikor a külügyminiszter a németek kifáradására és Eulenberg egy béke-tervezetének visszautasítására mutat rá. Néhány napra rá látható megelégedéssel s feltűnő részletezéssel beszél el annak a békeakciónak a rossz végét, amelyet a hesseni nagyherceg Waszilszkov Mária útján kísérelt meg a cári párhoz intézett leveleiben, amely a levélvivőnek az internálást hozta meg jutalmul.

1916 újev napján Spalajkovic szerb követ elbeszélését foglalja naplójába, amely a szerbek siralmas visszavonulását San Giovanni di Meduába tartalmazza. Valóban siralmas egy kép!

Paléologuenak mindenkor kitűnő „informátorai” vannak, akik sok mindenféle értékes híreket szállítanak neki. Ilyen információt jegyez fel január 6-án egy szociálista gyűlésről, ahol Kerenszki, a „munkapárti” képviselő elnökölt s amelyen Oroszországnak a szövetségeseikkel való szakítását és a külön béke eshetőségeit tárgyalták. Ennek a békének csak demokratikus, szociálista békének szabad lennie — úgy mondták — s ha elérkezett a háború végső válsága, meg kell buktni a cárizmust s fel kell állítani a szociálista diktatúrát. S szinte kedvezni látszik a szociálistáknak, hogy az orosz hadak egyre hátrálnak, egyre szenvedik a legérzékenyebb vereségeket. Csak az imént veszett el Galiciában 60.000 ember s Cartoriszknál néhány perc alatt megvakult 11.500 ember a hófúvástól, akiket aztán a német tüzérség lőtt halomra. Nem sokat lendített az orosz lelkek szörnyű terhén, hogy Csernovictól északkeletre az osztrák állások egy szakasza esett, hiszen ezt az előnyt is 75.000 emberrel kellett megfizetni. Közel egymáshoz esett két nagy esemény: Gallipoli kiürítése és Cetinje elfoglalása. Főleg az elsőnek szélteben nagy jelentőséget tulajdonítanak s fontos következtetést vontak le belőle: „Most dőlt el a kérdés, sohasem kapjuk meg Konstantinápolyt... hát akkor minek folytatni a háborút?”

Január 25-én újra erős napja van Paléologuenak. Tárgyal Diamandival, az oláh követtel, Oláhország haladéktalan intervenciója érdekében, amelyet Bratianu csak az esetben akar kezdeményezni, ha Oroszország 500.000 embert küld Moldvába, mialatt az oláh sereg egész erejét nemzeti ambíciónak tárgya, Erdély felé fodítja. A nagykövet sürgeti az előkészületeket az együtműködésre, amelyeket előbb kell megtenni, mint ahogy a német ultimátum megérkezik.

Január 28-án, amikor Vilmos császárnak, a „Kaisernek”, szerbiai tartózkodását feljegyzi naplójába, alkalmat talál arra, hogy a bolgár cár ellen érzett mérhetetlen gyűlöletének újra utat nyisson. „Koburg Ferdinánd önmagát multa felül a becstelenségben”, amikor a császárt Nisben a díszében felköszöntötte s azon nap emlékét felújította, amikor Nagy Vilmos Versailles-ben új életre keltette a német császárság fényét (január 18.). Végkép kihozta sodrából a diplomatát Ferdinánd ezen beszéde; Versailles említése, Franciaország történelmének legfájdalmasabb emléke, ennek bolygatása, amikor a német sereg most is csak hús mérföldnyire van Párizstól s most is dúlja a francia területet. „Árulás, hit-szegés, beteges nagyravagyás, méltóság és szégyenérzés hiánya” jellemzi Ferdinánd minden tettet — írja Paléologue — de főleg 1913 július havában tanúsított magatartását, amikor a bolgár hadsereg borzalmas vereséget szenvedett s Ferdinánd minden hibáinak terhét s felelősségét tábornokaira és minisztereire akarta kenni, „titokban csomagolt, hogy a szívének oly drága Kárpátokba meneküljön s végül teli szájjal ökröndözte nagyzóló és

rothadt természetének minden hitványságát“. Ez már a gyűlölet tobzódása!

Sehogy sincs ínyére Stürmer bárónak a kinevezése miniszterelnökké a 87 éves Goremykin helyére. A cárné kamarillája sugalmazta ezt a választást s Rasputin hajtotta keresztül a cárnál. Oly jellemzést ad róla február 5-i naplójában, amely semmiképen sem illik rá egy vezető állásban lévő emberre. Boldog napokra lehetünk elkészülve, mondja haragosan. Két nappal később már beszámol a napló annak az embernek a természetrajzával, akit Stürmer, titkári hivatalának főnökéül, maga mellé vett. Manujiov Manaszjevics „zsidó eredetű, eleven és furfangos szellem, szereti a bőséges életet s élvezeteket, a műtárgyakat, lelkiismeretlen, egy személyben rendőrkapó, szélhámos, csaló, betyár, hamisító, kerítő“. Az új főnök nemsokára rá, hogy Paléologue ezeket a szép epitetonokat róla naplójában írta, tisztelgett is nála, amikor újra szép információt adott róla.

Február 16. és 18-án az orosz földkérdést s a vele kapcsolatos munkáskérdést fejtegeti, majd meg áttér az orosz nő társadalmi helyzetének a megvilágítására, amikor rendkívül szomorú megállapításokra jut.

20-án Erzerum eleste, 40.000 török halott és sebesült, 525 ágyú a zsákmány és 15.000 fogoly. Az oroszok urai Örményországnak. Két nappal rá megnyitja a cár az újra összehívott dumát; a megnyitás szertartása alatt „siralmas ránézni; a hang alig tud feltörni összeszorult torkából, minden szó után megáll, meginog. Jobbkeze lázas remegésben rángatózik, balkeze belekapaszkodik kardszíjába; a szerencsétlennek kifulladás lélekzete, mikor az utolsó mondatot eldadogja“. A cárnak ezt a szereplését Frederiks, személye körüli minisztere javasolta; a cár gyorsan ráállt, de el volt készülve a cárné felháborodására s tartott a szemrehányások zuhatagától. S tényleg a cárné kifogásolta a szereplést hideg, fojtott szigorúsággal, ami nála gyakran a felháborodás legerősebb kifejezése. Az a felháborodás még két nap múlva is meglátszott rajta, Rasputin pedig csak úgy ontotta magából a siralmakat és a gonosz jóslatokat.

Amikor Verdun körül fokozódtak a támadások, megjelent Filipescu oláh hadügyminiszter Pétervárott, hogy tájékozódjék a helyzetről; de sem ő, sem Diamandi nem nyilatkozik világosan kormányuk szándékáról, s Párizsban sem látják tisztán Bratianu játékát. Poincaré ugyanakkor egy hosszú táviratban nógatja a cárt, hogy símitsa el tekintélyével azokat a nehézségeket, amelyek az orosz és oláh katonai egyezmény megkötésének még útját állják. Említi, hogy Oláhország azon területeken kíván tevékenykedni, amelyeket a diplomáciai megegyezések számára biztosítottak s helyesebbnek is tartja, ha a tapasztaltabb és erősebb orosz hadsereg oly hadi színtéren lelkesíti a felszabadító oláh hadat, ahol az fajtestvéreire talál. A cár az egyezmény elmaradásának az okát az oláh kormányra tolja válaszában, de ígéri egyúttal, hogy minden tőle telhetőt megtesz, hogy az oláh hadak akcióba lépjenek. Paléologue néhány nappal később maga keresi fel a betegen fekvő Filipescut s meggyőzi arról, hogy itt az ideje az

oláh beavatkozásnak, különben le kell mondania „nemzeti álmainak teljesüléséről”. Filipescura a nagykövet szavai oly elhatározó hatással voltak, hogy tüstént haza akart utazni, hogy ott ezeket a fejtegetéseket, amelyeket Szaszonov is fenntartás nélkül helyeselt, a kormánnyal rögtön közölje. De nem lett volna Paléologue önmagához következetes, ha rögtön nem jelentkezett volna a cárnál audienciára, hogy megbeszélést folytasson vele Oláhországról és az általános helyzetről. De még a szokásos szertartások közt végbemenő audiencia előtt meghívta a cár Carskoje Szelóba, hogy résztvegyen a cári gyermekek előtt lejátszódó francia hadszíntéri mozgófényképsorozat bemutatásán. Ezt a bizalmasabb jellegű együttlétet is felhasználta a nagykövet, hogy a felségeket jól szemügyre vegye; amikor aztán íróasztalához ül, a következőket jegyzi be naplójába a cárról: „Mindig csak általános és határozatlan kifejezéseket használ, soha egyetlen pontos megjegyzés, soha egyetlen szakszerű megfigyelés vagy bírálat; semmi sem mutat arra, hogy egyénileg is érti a hadi tudományt s a háború technikai jellegét. És ő az összes orosz haderők főparancsnoka!” A cárnéről rajzolt kép sem valami hízelgő. Amikor magukra maradnak, „a cárné töredezett mondatokban s mindig helyeslőleg felelget, mintha valami automata válaszolna. Merev és réveteg tekintetének láttára azt kérdezem magamban, vajjon hallgat-e rám, vagy inkább hallja-e, amit beszélek. És irtózatlan gondolok arra a mindenható befolyásra, amelyet ez a szegény idegbeteg asszony gyakorol az állam vezetésében”.

Ezek a jellemzések, kiegészítve a дума megnyitásáról festett képpel, világosan mutatják, mit tartott Paléologue a cárról és feleségéről.

Március 3-án a lengyel-kérdésről találunk érdekes feljegyzést. Ennek megoldása a teljes autonómia Romanov-jogar alatt, de legfőbb akadálya az a nézeteltérés, amelyet ez a kérdés az orosz világban támaszt. A cár hozzájárulna a követelések legnagyobb részének a teljesítéséhez, de a közvélemény semmi áron sem hajlandó eltérni, hogy Lengyelország ezentúl ne legyen az egységes birodalom szerves része. Ellene van a дума minden pártja, ellene a nacionalista körök s az egész bürokrácia. Paléologue a Párizsban egyre tartó nyugtalanság nyomása alatt minden alkalmat felhasznál, hogy a cári kormánynak ezen kérdés megoldásánál tanúsított hibáit Pétervárott feltárja s sietést ajánljon, különben megelőzik a germán hatalmak.

A lőszerhiányért való felelősséget, nemkülönben a katonai igazgatásban való rendetlenséget a cár parancsára egy bizottságnak kellett kikutatni. Ez megállapította, hogy mindenért Szucomlinov a felelős s haditörvényszék előtt kell magát igazolnia.

Március 21-én feljegyzi Paléologue, hogy a verduni hősi küzdelem csodálatot kelt valamennyi orosz társadalmi rétegben, de egyúttal mindinkább fokozódó mélabús és gyötrő érzést is, hogy az orosz seregek valóságos tehetetlenségre vannak kárhözhatva. Meg kellett tehát a közvéleményt valamelyest nyugtatni. E célból adta hát ki a cár a parancsot, hogy az évszak kedvezőtlen körül-

ményei dacára is menjenek át a csapatok egy nagyszabású támadásba a Dvinától délre Vilna felé.

Április 19-én Trapezunt elfoglalásáról ad hírt a napló, ami újra felélesztette a közvélemény konstantinápolyi ábrándját, amelyről immár senki sem beszélt.

Egészen felháborította az arisztokrata köröket, hogy Rasputin és a cárné egyidőben vették magukhoz az Úr testét, aztán békecsókot váltottak az oltár előtt. Rasputin homlokon csókolta a cárnét, ez pedig kezét csókolta neki.

Május elsején feljegyzi az angolok súlyos vereségét Mezopotámiában, amikor Townshend tábornok 9000 emberével élelem- és munició hiánya miatt átadta Kut-el-Amarát. Ugyanekkor német ügynökök komoly lázadást szítottak Irországban s valóságos harc-tűzbe és vérbe borították Dublin elsáncolt utcáit.

Oláhország beavatkozásának újabb feltétele Ruszcsuk megszállása az oroszok által. Alexejev és Joffre alaposan megtárgyalják az oláhok ezen újabb követelését, amely mindkettőjükben azt a nézetet érlelte meg, hogy Oláhország csak időt akar nyerni mindaddig, míg bizonyossá válik, hogy nagyobb megerőltetés nélkül eléri a maga elé kitűzött célt. Erre a két tábornok egyetértőleg tudomására adta Bratianuéknek, hogy Oláhország beavatkozása a szövetség hatalmak szempontjából nem feltétlenül szükséges, s hogy a jövőben csak annyiban számíthat jutalomra, amennyiben katonai tevékenysége és erő kifejtése ezt meg fogja érdemelni.

Nagyfontosságú volt az a kiküldetés, amely Albert Thomas tűzérési és munició-s államtitkárt és Viviani francia miniszterelnököt érte, hogy szorosabb kapcsolatot teremtsenek a francia és az orosz kormányok között. Meg kellett Oroszország katonai erőforrásainak mértékét állapítaniok, sürgetniök kellett 400.000 embernek Franciaországba való küldését, engedékenységet kellett kieszközölniök az oláh követelésekkel szemben, s végre rá kellett volna venni az orosz kormányt, hogy határozott és pontosan teljesítendő kötelezettséget vállaljon Lengyelország javára. A cár szívesen fogadta a franciákat, de csak általános kijelentéseket tett arra nézve, hogy Oroszország mindent megtesz erőforrásainak növelésére — a többi kérdés szóba sem került. Az orosz haderőnek Franciaországba való küldetését Viviani Alexejev tábornokkal akarta megtárgyalni, de elég rideg elbánásban részesült az orosz részéről. Annyit mégis megígért, hogy megtárgyalja az ügyet Joffre tábornokkal, de azt sem közvetlenül, hanem a francia főhadiszálláson lévő orosz tábornok útján. Volt e kérdésben a cár elnökletével is egy ülés, amelyen megígérték, hogy augusztus 14 és december 15-ike közt 10—10.000 főnyi dandárt küldenek Franciaországba. Az oláh és az olasz kérdés tárgyalására azonban csak akkor került sor, amikor a franciák a nagy ünnepek és lakomák után, május 17-én búcsúlátogatásra jelentkeztek Szasonovnál. A külügyminiszter ekkor kijelentette a búcsúzóknak, hogy élénken kívánja ugyan Oláhország csatlakozását, de komoly tényezőnek nem tekintheti mindaddig, míg Bratianu a katonai konvenció tárgyalását meg nem kezdi; a lengyel kérdés ügyében pedig közölte, hogy veszedelemben forogna a szövetség, ha

Franciaország — bármily tapintatosan is — belevatkoznék az ügy tárgyalásába.

Amerika ezidőben új emberrel képviseltette magát a pétervári udvarnál. Paléologue ennél is már a legelső találkozás alkalmával tapogatódzott hazája szándékai felől, de kénytelen volt naplójában elég lehangoltan bevallani, hogy Francis úr minden világos válaszadás előtt kitér, semmitmondó nyilatkozatokat tesz, amiből azt kell következtetnie, hogy az amerikai lélek még érzéketlen ama nagy erkölcsi érdekek iránt, amelyek a világban kockán forognak.

Május 25-án feljegyzi Paléologue, hogy az osztrák offenzíva az Etsch és a Brenta között kényszeríti az olaszokat vonalaik feladására s hogy Verdun körül újra fellángolt a harc. Az oroszok is egy nagy galíciai támadásra készültek június hó első napjaiban Bruszilov alatt, mire Viktor Emánuel táviratban sürgette az orosz támadást az olasz front tehermentesítése érdekében.

Gondot okoz az entente-nak Görögország, amely nyilvánvalóan összejátszik Bulgáriával. Paléologue világosan látja az orosz birodalom helyzetét s nem habozik oly kijelentést tenni — május 26-án — hogy negyven hónap sem telik le, s az orosz állam felborul.

Június 18. Czernovicz elfoglalása. Mindenesetre jelentős haditény, de alighanem újabb megállópont az oroszok hadiműveleteiben, amelyet a folytonos munició- és felszerelésihiány parancsol. Bjelajev tábornok Franciaországba utazik, hogy tüzérségi és lőszerrendelésekre vonatkozó különféle kérdéseket elintézzon. Útrakelése előtt megtárgyalja a szállítások ügyes-bajos dolgát Paléologue-gal, aki keményen számon kéri az Archangelszkban partra tett hadianyagot. Több mint hetven nehéz ágyú, másfél-millió lövedék, hatmillió gránát, ötvenezer puska vár elszállításra s mindössze 500 vagon végzi a szállítást. De nincs vagon, s hiába minden kérés, minden sürgetés. Erre Paléologue veszi kezébe az ügyet, s néhány nap múlva már közli vele Szaszonov, hogy a vagonok napi forgalmát egyelőre 450-re, majd pedig 500-ra emelik.

A galíciai hadműveletek szépen fejlődnek. Június folyamán 217.000 fogoly, köztük 4500 tiszt, 250 ágyú és 700 gépfegyver volt a hadizsákmány. Most kellene tehát Angliának a bolgárok ellen offenzívába lépni, ami Oláhországot is arra kényszerítené, hogy az entente-hoz csatlakozzék. De a brit főparancsnokság ezidőszertint túlságosan veszedelmesnek tartja ezt a kezdeményezést, bár Briand nyomatékosan sürgeti azt Londonban.

Az orosz offenzíva egyre eredményesebben fejlődik, a franciák előnyomulása a Somme-től délre is folyton nagyobb tért hódít, s ugyanilyen biztató tevékenység folyik Örményországban is. De hiába való a sikerek sorozata, az orosz népben nincs bizakodás, nincs remény, egyre kevésbé hisz a győzelemben. Briand ekkor újra nyomást gyakorol Bratianura, s szinte ultimátumszerűen felhívja, hogy miután a szövetségesek összes feltételeit teljesítették, itt az offenzíva ideje, s ha Oláhország nem ragadja meg a jelen alkalmat, soha többé nem lesz módjában valamennyi fiai révén, nagy nemzetét alakulnia. Hasonló lépésre

határozták el magukat a többi szövetségesek is, s augusztus 7-ére tűzték ki az oláh hadak akcióba lépésének idejét, amelynek sikerét most már a Luck mellett és a Lipa-Sztyr összefolyásánál kivívott győzelmek is kilátásba helyezték. Erre június 25-án létrejött Chantillyben a katonai egyezmény Oláhország és a francia vezérkar közt, amely szerint az oláhoknak haladéktalanul 150.000 emberrel kell Bulgáriát megtámadni, amire a szalonikii hadsereg is megkezdte az offenzívát. Amikor Paléologue július 27-én ezt az eseményt naplójába feljegyzi, a legnagyobb meglepetéssel hozzáteszi, hogy titkos forrásból arról értesült, hogy az oláh kormányának esze ágában sincs offenzívát kezdeni a bolgárok ellen, sőt, hogy titkos megbeszéléseket folytat a szófiai kabinettel. Hasonló értesítést kapott Buchanan, az angol követ is, hogy Bratianu sohasem járult hozzá Bulgária megtámadásának a gondolatához, de még ahhoz sem, hogy megüzenje neki a háborút. Ennek dacára, a nagykövet egyre erőlteti a chantilly-i egyezmény végrehajtását, bár az angol nagykövet nem osztja teljesen törekvését, „különben visszavonhatatlanul elveszítik Oláhország katonai támogatását”. Erre a felfogásra valószínűleg az bírta rá Angliát, hogy előre látta az oláhok vereségét, akik nem készítették elő akciójukat a Dunától délre, hanem haderejük zömét a Kárpátokban egyesítették.

Augusztus 4-én Paléologue éles szemmel látja a jövőt, amely a szövetséget fenyegeti. Lehetségesnek tartja Oroszország elpártolását, bár maga a cár utolsó lehetéig híve a szövetségnek. De ő sem halhatatlan. Trónváltás esetén Paléologue nem táplál illúziókat, nyomon követné Oroszország elpártolása, ami nem volna újság az orosz történelemben (III. Péter felbontja a franciákkal a szövetséget s kibékül II. Frigyessel). A központi hatalmak veresége ugyan bizonyos, de addig még sok idő múlik el, s ezalatt az orosz erő folyton veszíteni fog lendületéből, sőt áldozatul eshetik a forradalomnak, s összeomlása egybe fog esni a központi hatalmak bukásával.

Az oláh támadást egyre halogatják. Joffre most már az osztrákok megtámadását sürgeti, akik már láthatólag elgyöngültek, s akiket Németországnak kellene támogatni, amivel természetesen a többi fronton állana be könnyebbülés. Ily értelemben ír Poincaré is a cárnak, aki augusztus 9-én parancsot ad ki, hogy bukaresti követe írja alá a Bratianu és a szövetséges hatalmak képviselői között megkötendő egyezményt.

A volhyniai és galiciái térfelvételeket szaporítja a németek és osztrákok újabb veresége a Szereth jobb partján, Sztaniszlau és Görz elvesztése, — s mi lenne még, „ha az oláhok egy hónappal előbb léptek volna harcba!” Augusztus 17-én létre jön a szövetségi szerződés Bukarestben. Ennek értelmében Franciaország, Nagybritannia, Olaszország és Oroszország garantálják Oláhország területi épségét s biztosítják neki a békekötés idején Bukovinát, Erdélyt, s a Bánátot: ennek fejében hadat üzen Ausztria-Magyarországnak. Egyidejűleg Oroszország erőteljes akciót kezd az egész osztrák-magyar fronton, hogy fedezze a román mozgósítást s offenzíva indul meg a makedóniai fronton is.

Paléologue azzal zárja be augusztus 18-án naplójának II. köte-

tét, hogy felsorolja azokat az időpontokat, amikor az oláh közbelépésre kedvező alkalom nyílt. Az első alkalom 1914 szeptember elején Lemberg eleste idején volt, amikor Ausztria zűrzavarában és riadalmában képtelen lett volna határait megvédelmezni. A második alkalom 1915 májusában kínálkozott, amikor Olaszország lépett a hadiszíntérre, Oroszország politikailag és katonailag és erejének teljében volt, Athénben Venizelos kormányozott, Bulgária pedig még nem határozott állásfoglalása kérdésében. Végül a harmadik harmadfél hónappal ezelőtt volt az orosz offenzíva kezdetén. Mindazonáltal Oláhország csatlakozása az entente-hoz úgy a háború pozitív eredményei, mint a keleteurópai francia politika további fejlődése szempontjából is, rendkívüli jelentőségű esemény.

—ch.

S. D. Sasanoff: *Sechs schwere Jahre.* Verlag für Kulturpolitik. Berlin, 1927.

Nemrég jelentek meg a rövid idő előtt elhunyt orosz államférfi emlékiratai. Oroszország volt külügyminisztere sok, eddig ismeretlen befolyásról rántja le a leplet; megismerjük az 1914. évi félelmes, de belsejéig romlott, cinikus Oroszországot. A sokszor naivságig menő, állítólag őszinte elbeszélésekből látjuk nemcsak az agyaglábú óriás — a cári Oroszország — hibáit, de azt is, hogy vezetői milyen ingatag jellemű, gyenge emberek voltak, kiknek „vezetése” alatt Európa egykor leghatalmasabb birodalmának össze kellett omlania.

A szerző előszavában felemlíti, hogy a világháborút befejező „békekötések” nem hozták meg a békét, messzebb állunk tőle talán mint valaha! Beismeri továbbá, hogy „leleplezései” a volt ellenségeknek sok támaszpontot fognak szolgáltatni, hogy Oroszországot s azokat az embereket okozzák majd sok mindenért, akik 1914-ben és a következő években vezették a szerencsétlen birodalmat.

A cári birodalom balkezű minisztere könyvében is hű maradt önmagához, a központi hatalmak gyűlöletéhez; szemrehányásai, most 10 év után, sokszor már a jó ízlést is sértik. Katonailag sok adat zavaros — enyhén szólva nem helytálló — sőt gyakran neveltséges és ellentmondó. Így pl. hogy Franciaország és Oroszország csak védelmi háborúra készültek.

Ilyen abszolút „tévedés” pl. Sasanoff azon állítása is, hogy 1912/15-ban Galiciában monarchiánk 5 hadtestet emelt hadilétszámra és a szerb határon 5—6-ot *vont össze* (!!), vagy pedig az, hogy mi 1914 július 28-án már elrendeltük az általános mozgósítást; Krobotin tábornok (a közös hadügyminiszter) volt a balkáni haderők parancsnoka stb. Számtalan ilyen botlással találkozunk lépten-nyomon.

Az oroszok szövetségesei közül alaposan leszidja Oláhországot, amely csak Erdélyre vetette magát, ahelyett hogy Bulgáriát tartotta volna sakkban és segítette volna Szerbiát felszabadítani. Különben kijelenti, hogy Oláhország beavatkozása az Ententének semmit se használt önző és kapzsi céljainál fogva, (neki tudnia

kellett!). A besszarábiai kérdés miatt meg éppen élesen támadja volt barátait és „testvéreit“ az oláhokat. Egy naiv állítását is érdemes feljegyezni: „Oroszországban nem ismerték a pánszlávizmus fogalmát“.

A sok helytelenség, ferde beállítás s a monarchia elleni gyűlölet mellett is érdemes a könyvet elolvasni, hogy megtanuljunk, minő eszközökkel dolgoztak ellenfeleink, különösen Sasanoff, az álnok, erőszakos szláv politika megszemélyesítője. A kérlelhetetlen végzet azonban bosszút állott rajta, mert száműzetésben távol hazájától halt meg, elhagyatva, végigszenvedve még a „szent Oroszország“ romlását és pusztulását, melynek előidézésében neki is tevékeny része volt.

S—y.

